

Het zijn interessante vragen, die Schriks deels in het terrein van de rechtsgeschiedenis doen belanden, en deels in het terrein van de boekwetenschap. Dat is mogelijk ook de oorzaak van het wat ondoorgroondelijke karakter van het boek. Vanuit de rechtshistorische invalshoek wordt de kwestie 'eigendomsrecht' gevolgd en belicht, terwijl vanuit boekwetenschappelijk oogpunt de ontwikkeling van kopijrecht naar auteursrecht het meest interessant is. Daar komt, als vertroebelende factor, Schriks neiging tot volledigheid bij: zijn boek bevat niet alleen antwoord op de rechthistorische en boekwetenschappelijke vragen, maar bestaat daarnaast uit hoofdstukken over de situatie in andere Europese landen, uit opsommingen van resultaten van studies die tot nu toe over het onderwerp 'kopijrecht' zijn verschenen en uit samenvattingen van de bevindingen van elk hoofdstuk. Dat maakt *Het kopijrecht 16de tot 19de eeuw* eerder een naslagwerk dan een leesboek.

Bezwaarlijk aan deze opzet is dat de chronologie van de gebeurtenissen en oorzaak en gevolgrelaties moeilijk in het oog te krijgen zijn. Zo worden in hoofdstuk 1 definities van gehanteerde begrippen gegeven die ronduit a-historisch genoemd kunnen worden, maar die de lezer in de rest van het boek wel houvast dienen te bieden. Op pagina 28 staat bij 'drukker' bijvoorbeeld: 'Een drukker was later voornamelijk iemand die voor eigen rekening of in opdracht van boekverkopers drukte ...'. Die definitie maakt duidelijk dat onder hetzelfde woord in de loop van de eeuwen niet hetzelfde verstaan werd, maar wanneer betekende het woord 'drukker' nu precies wat? Als lezer van *Het kopijrecht 16de tot 19de eeuw* kom je dit niet te weten, en dat is problematisch omdat de evaluatie van het chronologische proces rond 'kopijrecht' nu steeds in handen van Schriks zelf is. Ondanks zijn pogingen om precies en gedetailleerd te werken, blijven er veel vragen over de precieze betekenis van zijn resultaten onbeantwoord.

Dit alles neemt niet weg dat *Het kopijrecht 16de tot 19de eeuw* een informatief boek is, met een grote hoeveelheid instructieve en verhelderende afbeeldingen. Rode draad in de geschiedenis is de vrijheid die drukkers/boekhandelaren in de Republiek hadden. Die vrijheid werd deels, zo wordt uit deze studie duidelijk, mogelijk gemaakt door het ontbreken van wetgeving op het punt van 'kopijrecht'. Het duurde tot 1795 voor er een wet kwam waarin zowel het recht van kopij als het eigendomsrecht was vastgelegd. Voor die tijd waren auteurs overgeleverd aan het fatsoen en de ongeschreven wetten waaraan drukkers en uitgevers zich, vaak in onderling overleg, bepaalden te houden. En ook na die tijd bleek wetgeving geen afdoende oplossing. Het gedoogbeleid van de overheid zette zich nog decennialang voort, terwijl in de omringende landen de wettelijke uitgangspunten steeds dwingender op papier werden vastgelegd en nageleefd. In *Het kopijrecht 16de tot 19de eeuw* schetst Schriks hiervan een interessant beeld, ondanks de genoemde nadelen over de opzet van die studie.

Els Stronks

T. H. M. van Schaik, *Een mooi geloof. Katholieken in Salland vanaf de Reformatie tot 2000* (Publicaties van de IJsselacademie CLXIX; Kampen: IJsselacademie, 2003, 176 blz., €23,-, ISBN 90 6697 157 6).

Pastoor H. W. J. Thielen uit Raalte wilde na een feestelijke maaltijd met gasten nog wel eens opmerken: 'Wat hebben we toch een mooi geloof.'⁽⁸⁾ De auteur blijft niet hangen bij het stereotiepe beeld van de 'gezellige' katholiek. Zijn verhaal is vol van tegenstellingen, zoals we in het vervolg zullen zien. Het boek schetst het katholieke leven in Salland sinds de Reformatie tot heden. Salland, afgeleid van Isala (IJssel), is de regio Kampen, Zwolle, Deventer en Raalte.

De publicatie bouwt voort op het werk van lokale historici zoals C. Hogenstijn, G. van Dartel en T. Hendrikman; laatstgenoemde deed tevens de beeldredactie.

De auteur onderscheidt vier perioden. Als eerste: 'na de beroerten' (1580-1727); ten tweede: van aartspriesterschap naar aartsbisdom (1727-1853); ten derde: de gevestigde kerk (1853-1940) en als vierde: crisis en vernieuwing (1940-2000). Na de Opstand brak voor het katholieke volksdeel een onzekere tijd aan. De protestantisering werd ingezet, veel gelovigen volgden hun voorgangers. De keuze van de lokale adel was in deze uiteraard van groot belang. De katholieken verloren veel, er restten hun slechts kerkhuizen/-schuren en 'tolerantie tegen betaling.' (21) Parochies werden staties, de Republiek werd een missiegebied, alsof er geen Willibrord geweest was. Toch konden in de Republiek katholieken in geprotestantiseerde kerken begraven worden en was het geen probleem dat een lekenbroeder veertig jaar lang pastoraal werk verrichtte in Kampen. Zo bestond het zelfs dat in hetzelfde Kampen een franciscaan terugkwam, er was immers eerder een klooster van de minderbroeders geweest, en een tweede 'parochie' begon! Dat resulteerde wel in een 'onstichtelijke rivaliteit tussen pastoor en pater' (29), een rivaliteit tussen seculiere priesters (pastoors), die onder het gezag van een bisschop vielen, en paters, die eerst voor een orde gekozen hadden, een Regel (de franciscaanse bijvoorbeeld) aanvaard hadden, en in een aantal gevallen later tot priester waren gewijd. Deze reguliere priesters vielen niet onder de jurisdictie van de bisschop. Dit probleem komt meerdere malen ter sprake.

Gaandeweg hebben de katholieken, zij het met de nodige beperkingen, zich een plek weten te verwerven in de samenleving. Het pauselijk gezag, in de persoon van de nuntius, zetelde in Brussel en was voor Sallandse katholieken ver weg. Dat de noordelijke Nederlanden voor Rome missiegebied waren, resulteerde in een vervreemding. De schorsing van de apostolisch vicaris Petrus Codde, de hoogste kerkelijke functionaris in de Republiek, in 1702 is één van de uitingen hiervan. Hij had teveel sympathie voor Jansenius en begreep de argumenten van de katholieken die de Romeinse kerkpolitiek afwezen. Een deel van deze katholieken koos in 1723 buiten Rome om een bisschop en verenigde zich in de Oud-Katholieke Kerk.

De autoriteiten gaven de nodige ruimte, zeker als er betaald werd. De katholieken waren naar binnen gekeerd en saamhorig. De geestelijkheid en de leken stonden dichtbij elkaar. Vanaf 1798 was er geen heersende kerk meer, maar toch duurde het tot 1853, het jaar waarin de bisschoppelijke hiërarchie hersteld werd, dat de katholieken met zelfbewustzijn hun plaats in het openbare leven weer innamen en zonodig opeisten. Opmerkelijk is dat vooraanstaande leken enthousiaster waren dan de geestelijkheid, die bang was om macht te moeten inleveren. De tijd van de 'zingzolders in de oude schuurkerken' (84) was voorbij. Er konden weer nieuwe kerken gebouwd worden. De architect Pierre Cuypers heeft verschillende kerken in neogotische stijl ontworpen. Binnen de architectuur werd teruggerepen op de Middeleeuwen, op spiritueel gebied gebeurde iets soortgelijks met de herontdekking van de Moderne Devotie. Het boek besteedt hier ook enige aandacht aan.

Van Schaik beschrijft de eerste emancipatie, waarin de katholieken zich een positie ten opzichte van de niet-katholieken moesten verwerven, en laat de tweede emancipatie beginnen in de jaren zestig van de twintigste eeuw. Het ging in die periode om een bevrijding uit de interne bevoogding. De auteur werkt de tegenstellingen die er binnen de katholieke gemeenschap waren en zijn, boeiend uit. Het is hem gelukt mijn interesse voor het rijke roomse leven te wekken. Toch denk ik dat een potentiële lezer van deze publicatie in veel gevallen kerkelijk meelevend zal zijn, van welke signatuur dan ook.

N. de Boer, *Een tikkie tekort. Psychiatrie in Westfriesland 1600-2000* (Hoorn: Stichting Van Dolhuys tot GGZ-centrum, Zwolle: Waanders, 2004, 208 blz., €29,95, ISBN 90 400 8897 7).

Dollen, dwazen, gekken, krankzinnigen en psychiatrische patiënten zijn slechts enkele van de namen die gebruikt werden voor mensen die afwijken van de psychische norm. Zij werden vóór 1850 opgesloten naast misdadigers, drinkebroers en bedelaars. Na 1850 ontstonden er aparte krankzinnigengestichten. Voortaan was een arts verantwoordelijk voor de behandeling van de opgesloten. Deze toenemende medicalisering staat centraal in het boek *Een tikkie tekort*.

De titel, ontleend aan het Westfries dialect, slaat dan ook op twee kanten van dezelfde medaille: aan de ene kant de mensen die een tikkie tekort kwamen, die een steuntje in de rug nodig hadden; aan de andere kant het feit dat West-Friesland lang stiefmoederlijk bedeed was als het ging om instellingen voor geestelijke gezondheidszorg. De komst van een centrum voor geestelijke gezondheidszorg in Hoorn vorig jaar, vormde de aanleiding tot het schrijven van dit boek.

Door het gebrek aan voorzieningen werden Westfriezen met psychische problemen vaak elders behandeld. Daarom wordt uitgebreid stilgestaan bij de geschiedenis van enkele krankzinnigengestichten als Santpoort bij Bloemendaal, Duin en Bosch bij Castricum, de katholieke St. Willibrordusstichting in Heiloo, maar ook verder weg gelegen gestichten als de Valeriuskliniek in Amsterdam en het Amersfoortse Zon en Schild. Hierdoor biedt het boek een veel ruimer overzicht van de geschiedenis van de psychiatrie dan de titel doet vermoeden. Mogelijk heeft de auteur gelijk dat veel Westfriezen in deze gestichten werden opgevangen, maar cijfers of namen geeft hij niet. Iemand die dan ook primair geïnteresseerd is in Westfries geschiedenis, zal zich afvragen waarom deze buiten West-Friesland gelegen gestichten zo uitgebreid worden behandeld.

Natuurlijk is er ook aandacht voor de rijkspsychiatrische inrichting Medemblik. Bekend is in West-Friesland de belediging 'Nôh man, jai ken zò naar Medemblik!' (69) Dit gesticht was echter niet bij uitstek bedoeld voor de inwoners van de regio. Vanaf 1884 werden in het voormalig hoofdgebouw van de marinewerf zwervers, krankzinnig geworden militairen en misdadigers uit het hele land 'verpleegd'. Na 1923 werd het gesticht omgedoopt tot Provinciaal Ziekenhuis, waarbij het tevens diende als overloop voor Santpoort en Duin en Bosch. Hoewel er vanaf toen regelmatig Westfriezen werden opgevangen, was het niet speciaal voor hen bestemd.

Slechts vijftien pagina's worden gewijd aan de behandeling van zotten en dwazen in West-Friesland vóór 1850. Door middel van een aantal levensgeschiedenissen krijgen de Westfrieze dwazen uit deze periode een naam en een gezicht. Na 1850 verdwijnen de dwazen langzaam uit beeld. Wat overblijft, is het verhaal van de psychiatrische instellingen en de personen daar werkzaam. De Bruin slaagt er dan ook niet in die kant van de medaille in beeld te brengen van mensen die een tikkie tekort komen. Dat komt waarschijnlijk door de beschikbare bronnen, een gevolg van de toenemende medicalisering na 1850. Hulpverleners laten relatief weinig papieren na vanwege hun beroepsgeheim. Tegenwoordig worden de dossiers van veel behandelde 'cliënten' enkele jaren na ontslag vernietigd. Dit is een groot probleem voor historisch onderzoek. Volgens mij zou er dan ook naar gekeken moeten worden of met behoud van privacy de medische dossiers toch beschikbaar zouden kunnen komen voor historisch onderzoek.

Aan de andere kant maakt de auteur spaarzaam gebruik van archiefmateriaal. Veel van wat hij schrijft, is gebaseerd op secundaire literatuur en folders, jaarverslagen en beleidsnota's van instellingen op het gebied van geestelijke gezondheidszorg. Hierin zal men weinig materiaal aantreffen om een meer persoonlijk beeld te scheppen van de psychiatrische patiënten.